

SUG'ORILADIGAN VA LALMIKOR MAYDONLARDA NO'XATNING ASOSIY KASALLIKLARINING TARQALISHI

Razzokova Nozigul Boboqulovna, tayanch doktorant,
Raxmonov Jalil Xoliqulovich, q/x.f.f.d, katta ilmiy xodim,
Anorbayev Azimjon Rayimqulovich, q.x.f.d., professor,
Bababekov Qalandar Bababekovich, b.f.n., dotsent,
 O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti.

Annotatsiya. Dunyo bo'yicha xandon pistaning ahamiyati iqtisodiy jihatdan katta ahamiyatga ega. Shuningdek, pista yetishtirishda uning hosiliga ta'sir ko'rsatuvchi zararli organizmlarning ham sezilarli o'rni bor. Adabiyotlarni tahlil qilish jarayonida pistada zamburug'lar qo'zg'atadigan 20 ga yaqin kasalliklar aniqlangan bo'lib, ushbu maqolada Botrusfera hamda Fuzicoccum kasalliklarining tahlil keltirilgan.

Kalit so'zlar: xandon pista, Botryosphaeria dothidea, Fusicoccum, zamburug', patogen.

Аннотация. Значение фисташек во всем мире имеет большое экономическое значение. Вредные организмы, влияющие на урожайность, также играют значительную роль при выращивании фисташек. В ходе анализа литературы выявлено около 20 заболеваний, вызываемых грибами фисташек, а в данной статье представлен анализ болезней Botrusfera и Fusicoccum.

Ключевые слова: фисташка, Botryosphaeria dothidea, Fusicoccum, грибок, возбудитель.

Abstract. The importance of pistachios worldwide is of great economic importance. Harmful organisms affecting its yield also play a significant role in pistachio cultivation. During the analysis of the literature, about 20 diseases caused by fungi in pistachios were identified, and this article presents an analysis of Botrusfera and Fusicoccum diseases.

Keywords: pistachio, Botryosphaeria dothidea, Fusicoccum, fungus, pathogen.

Kirish. Dukkakli don ekinlaridan no'xat *Cicer arietinum* L. avlodiga mansub bir yillik o'simlik bo'lib, doni tarkibida 19-30% oqsil, 4-7% moy, 47-60% azotsiz ekstraktiv moddalar, 2,4-12,8% klatchatka, 0,2-4,0% kul va shuningdek, V vitamini, hamda mineral tuzlar bo'ladi. No'xat o'simligi afzalligi shundaki u asosan lalmi yerlarda ekilishi bilan bir qatorda qurg'oqchilikka chidamliligi, tuproqning 30-40 sm qatlamida azotning yengil o'zlashtiruvchi formasini to'plashi va eng muhimi yer yuzida qo'shimcha oqsil yetishtirishni ta'minlaydigan qimmatli ekin turlaridan biri hisoblanadi. No'xat deyarli butun dunyoda, shu jumladan, mo'tadil va subtropik mintaqalarda yetishtiriladigan eng muhim oziq-ovqat dukkakli o'simliklardan biridir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbekistonda 1990 yillarda no'xat asosan, lalmikor yerlarda ekilib, maydoni 10 ming gektarga yaqinni tashkil etgan. Lalmikor yerlarda o'rta hosildorlik gektaridan 5-6 s ga yetadi. No'xatni suvli yerlarda ekilsa hosildorlik 20-30 s ga yetadi. O'zbekistonning sug'oriladigan yerlarida kam ekiladi, sababi u zamburug' kasalligi askoxitoz bilan kuchli kasallanadi (G.Qurbonov, H.Haydarov 1991). Hozirgi kunda no'xat maydoni o'rta 20 ming gektarni tashkil etmoqda. No'xatning sug'oriladigan yerlar uchun yangi navlari yaratilib, gektaridan 22-28 s mo'l hosil yetishtirish bo'yicha agrotekhnologiyalari ishlab chiqilib, fermer xo'jaliklarida keng joriy etilmoqda (Eshmirzayev, 1996, Shukrullayev va b., 2002, Hamdamov, 2007, Mustanov, Bobomurodov, 2007).

No'xat ildizlari va rizosferadagi tuganak bakteriyalar (*Rizobium*) yordamida atmosferadagi erkin azotni biologik yo'l bilan o'zlashtirib, tuproqni azot bilan boyitadi, azot muvozanatini yaxshilab, qator oralari ishlanadigan ekin sifatida dalani begona o'tlardan tozalaydi (Hamdamov, 2011).

P.Ortiqboev, J.Raxmonov (2005) ma'lumotlariga ko'ra, Yulduz, O'zbekiston-32 va Lazzat navida qo'llash davrida ildiz va poyasida asosan fuzarium, barglarda zang kasalligi kuzatilgan. Sug'oriladigan maydonlardagi kuzatuvlarda un-shudring kasalligi

kuzatilgan.

No'xatda uchraydigan asosiy kasalliklar turlariga ildiz chirish, un-shudring, zang, askoxitoz, fuzarioz, bakterial dog'lanish va antraknoz kasalliklari kiradi. Askoxitoz ekinlarni siyrak qilib qo'yadi, barglar vaqtidan oldin quriydi va to'kiladi. O'simliklar rivojlanishdan orqada qoladi, mayda, o'sish quvvati hamda unuvchanligi past bo'lgan va zararlangan urug'lar hosil bo'ladi. Kasallik no'xatning ko'k maysasini gektaridan 30-50 senterga, donni 2-6 sentnerga kamaytirishi mumkin. Qo'zg'atuvchining fiziologik irqlari mavjud; ba'zi navlar askoxitozga chidamli yoki nisbatan kamroq zararlaydi (Peresipkin 1982, Hasanov, 2009).

Tahlil va natijalar. Dala tajribalari O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot institutining tajriba dalasida hamda 15 mart kuni Navoiy viloyati Nuroti tumani "Mehnatobod" fermer xo'jaligida 5,0 gektar maydonga va 17 mart kuni Don dukkakli ekinlar ITining Samarqand ilmiy tajriba stansiya maydoniga 1,0 gektar maydonga no'xat urug'lari ekildi. Qibray tumanida institut tajriba (lizimetr) dalasiga 27 mart kuni sun'iy zararlash ishlari amalga oshirildi.

Hududlar bo'yicha olib borilgan monitoring natijalariga ko'ra no'xatda eng ko'p fuzarioz so'lish kasalligi uchrayotganligi kuzatilib, bu ko'rsatkich Ishtixon va Qibray tumanlarida 11,2-13,4% yetdi. Nurota tumanida esa 16,6% bo'ldi. Ildiz chirish kasalligi esa Nurota tumanida 2,8%, Ishtixon va Qibray tumanida 10,5-12,8% tashkil etdi.

Hududlar bo'yicha olib borilgan monitoring natijalariga ko'ra askoxitoz kasalligining tarqalishi Qibray, Ishtixon va Nurota tumanlarida 2,5-3,8% gacha bo'lganligi tadqiqotlar davomida kuzatildi. Un-shudring kasalligining tarqalishi o'rganilgan hududlar bo'yicha 2,7-5,5% tashkil etganligi olib borilgan izlanishlarda kuzatildi. Bu hudud tog'li hudud bo'lganligi uchun askoxitoz va un-shudring kasalliklarini qo'zg'atuvchi zamburug'larini faol rivojlanishiga to'liq imkon bo'lishi natijasida kasallikni tarqalishi avj olib rivojlandi (1-jadval.)

No'xat ekinida kasallik turlarining tarqalishi
(Toshkent, Samarqand, Navoiy viloyatlari, 2023 y.)

Hududlar nomi	Kuzatilgan maydon, ga	Kasalliklar, %			
		Ildiz chirishi (<i>Rhizoctonia solani</i>)	Un-shudring (<i>Leveillula taurica</i> f. <i>ciceris</i>)	Fuzarioz (<i>Fusarium oxysporum</i> f. sp. <i>ciceris</i>)	Askoxitoz (<i>Ascochyta rabiei</i>) (Pass) Labr.
Qibray tumani	Lizimetr	12,8	2,7	13,4	2,5
Ishtixon tumani	0,5	10,5	3,4	11,2	2,7
Nurota tumani	5,0	2,8	5,5	16,6	3,8

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, hududlar bo'yicha olib borilgan monitoring natijalariga ko'ra, no'xatda eng ko'p fuzarioz so'lish kasalligi uchrayotganligi kuzatilib, bu ko'rsatkich Ishtixon va Qibray tumanlarida 11,2-13,4% yetdi. Nurota tumanida esa 16,6% bo'ldi. Ildiz chirish kasalligi esa Nurota tumanida 2,8%, Ishtixon va Qibray tumanida 10,5-12,8% tashkil etdi. Olib borilgan tadqiqotlarda no'xatda ildiz chirish, askoxitoz, fuzarioz, un-shudring kasalliklari Toshkent, Samarqand va Navoiy viloyatlarida uchragani kuzatildi. Kuzatuvlarimiz davomida aniqlangan no'xatda ildiz chirish (*Rhizoctonia solani*), fuzarioz (*Fusarium oxysporum* f. sp. *ciceris*), un-shudring (*Leveillula taurica* f. *ciceris*), askoxitoz (*Ascochyta rabiei*) shunday kasallik turlarini qo'zgatuvchi zamburug'lar ajratib olindi.

ADABIYOTLAR:

1. Эшмирзаев Қ. Аскохитоз ва нўхатнинг янги нави // “Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги” журнали. – Тошкент, 1996. - №2. - Б. 29-30.
2. Ҳамдамов И., Бобоқулов З., Мустонов С. Нўхат - энг яхши ўтмишдош экин //“Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги” журналининг “Агро илм” илмий иловаси. – Тошкент, 2011. - №2 (18). - Б. 21-22.
3. Ҳамдамов И., Шукруллаев П.Ш., Мустанов С.Б. Влияние полива продуктивности нута //Тезисы доклад II съезд физиологов Узбекистана. –Ташкент, 1991. - С.151-152.
4. Ҳасанов Б.О., Очилов Р.О., Гулмуродов Р.А. Мош, ловия ва нўхат касалликлари// Сабзавот, картошка ҳамда полиз экинларининг касалликлари ва уларга қарши кураш. – Тошкент, 2009. - Б. 109-115.
5. Ортиқбоев П., Раҳмонов Ж. Нўхат касалликлари. // “Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги” журнали. – Тошкент, 2005. - №5. –Б. 27.
6. Пересыпкин В.Ф. Болезни зерновых бобовых культур. Сельскохозяйственная фитопатология. - Москва. Колос. - 1982. - С. 119-125
7. Чумаков А. Е. Грибные болезни. Основные методы фитопатологических исследований. - Москва. Колос, - 1974. - С. 70-106.

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ ШАРОИТИДА ТОКНИНГ
АНТРАКНОЗ КАСАЛЛИГИ ВА УНГА ҚАРШИ КУРАШ
ЧОРАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

С.С.Ходжамкулова,

Ўсимликлар карантини ва ҳимояси кафедраси таянч докторанти,

Соатов Толиб Тойир ўғли,

Тошкент давлат аграр университети ассистент.

Аннотация. Бу мақолада токнинг антракноз касаллиги, уларнинг биологияси, тур таркиби, биоэкологияси ҳамда морфологияси илмий тадқиқотлар асосида таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: антракноз, замбуруг, фунгицид, нав, касаллик, намлик.

Аннотация. В этой статье описываются болезни антракноз виноград, вызываемые грибами и их вредоносность. Наиболее распространёнными болезнями антракноз виноград являются болезни, вызываемые грибами относящимися к порядку.

Ключевые слова: антракноз, гриб, фунгицид, сорт, болезнь, влага

Abstract. This article analyzes the anthracnose disease of currents (*Vites vinefera*), their biology, species composition, bioecology and morphology.

Keywords: anthracnose, fungus, fungicide, cultivar, disease, moisture

Кириш. Янги Ўзбекистоннинг 2022–2026 йиллар- йўналишдаги “миллий иқтисодиётни ривожлантириш, унинг га мўлжалланган тараққиёт стратегияси 7 та устувор ўсиш суръатларини замон талаблари даражасида таъмин-